5 HOMOLOGIJA

- Δ-kompleksi
- Simplicijalna homologija
- Singularna homologija
- Homotopska invarijantnost
- Egzaktni nizovi
- Relativne homološke grupe
- Isijecanje
- Prirodnost
- Ekvivalencija simplicijalne i singularne homologije

Rastav ploha na trokute

Δ-kompleksi su mala generalizacija uobičajenijeg pojma *simplicijalni kompleksi* a uveli su ih (pod drugim nazivom) Eilenberg i Zilber 1950.

Torus, projektivnu ravninu i Kleinovu bocu možemo dobiti od po dva trokuta odgovarajućom identifikacijom stranica:

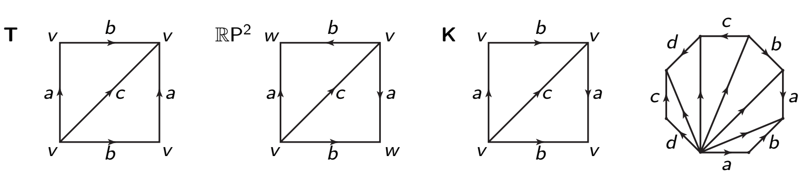

I svaki se poligon može razrezati na trokute, pa se i svaka ploha može sastaviti od trokutova. A i mnogi općenitiji 2-dimenzionalni prostori koji nisu plohe, mogu se sastaviti od trokutova.

Δ-kompleksi su generalizacija ovakvih rastava.

Simpleksi

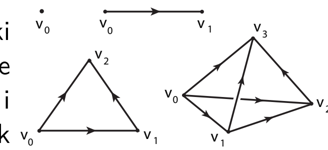

Konveksna ljuska skupa od $n+1$ geometrijski nezavisnih točaka $v_0, \dots, v_n$ u $\mathbb{R}^m$ naziva se ***n-simpleks***. Za homologiju važan će biti i redoslijed vrhova, pa će „n-simpleks" uvijek značiti „n-simpleks sa zadanim uređajem vrhova", i označivat ćemo ga s $[v_0, \dots, v_n]$.

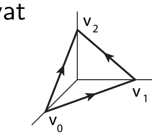

n-simpleks $\Delta^n := \{(t_0, \dots, t_n) \in \mathbb{R}^{n+1} : \sum_i t_i = 1, t_i \geq 0\}$ nazivamo ***standardni n-simpleks***.

Postoji prirodan linearni homeomorfizam $\Delta^n \xrightarrow{(t_0,\dots,t_n)\mapsto\sum_i t_i v_i} [v_0, \dots, v_n]$.
Koeficijenti t_i su ***baricentričke koordinate*** točke $\sum_i t_i v_i \in [v_0, \dots, v_n]$.
Simplekse razapete nekim podskupom od n vrhova nazivamo ***stranice***.
Uređaj vrhova podsimpleksa je *uvijek* naslijeđen od polaznog simpleksa.
Unija svih (pravih) stranica je ***rub*** od Δ^n, oznaka $\partial\Delta^n$,
a nutrinu $\mathring{\Delta}^n := \Delta^n \setminus \partial\Delta^n$ nazivamo ***otvoreni simpleks***.

Δ-kompleksi

Definicija

Struktura Δ-kompleksa na prostoru X je familija preslikavanja $\sigma_\alpha \colon \Delta^n \to X$ (n ovisi o α) t.d. vrijedi:

(*i*) Restrikcija $\sigma_\alpha|\mathring{\Delta}^n$ je injekcija i svaka točka od X je slika točno jedne takve restrikcije.

(*ii*) Svaka restrikcija od σ_α na stranicu od Δ^n je jedno od preslikavanja $\sigma_\beta \colon \Delta^{n-1} \to X$.
(Ovdje su stranice od Δ^n identificirane s Δ^{n-1} kanonskim linearnim homeomorfizmom koji čuva uređaj vrhova!)

(*iii*) Skup $A \subseteq X$ je otvoren akko je $\sigma_\alpha^{-1}(A)$ otvoren u Δ^n za sve σ_α.

Odavde slijedi da se Δ-kompleks može dobiti od familije disjunktnih simpleksa identifikacijom raznih podsimpleksa razapetim podskupovima vrhova, korištenjem kanonskih linearnih homeomorfizama koji čuvaju uređaj vrhova.

Paziti na orijentaciju!

Ako u trokutu identificiramo sve tri stranice uz orijentaciju određenu uređajem vrhova, dobit ćemo Δ-kompleks *Borsukovu šubaru* (*dunce hat*).

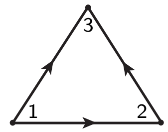

Identificiramo li u trokutu stranice u cikličkom uređaju, kvocijentni prostor nema strukturu Δ-kompleksa.

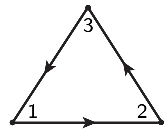

Ali ako trokut podijelimo na manje trokute kao na trećoj slici, pa onda identificiramo stranice velikog trokuta u cikličkom uređaju, dobit ćemo Δ-kompleks.

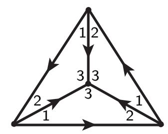

Lako se vidi da su Δ-kompleksi Hausdorffovi prostori. Zbog (*iii*) su restrikcije $\sigma_\alpha|\mathring{\Delta}^n$ homeomorfizmi na sliku, pa je ta slika otvoren simpleks u X. Može se pokazati da su ti otvoreni simpleksi $\sigma_\alpha(\mathring{\Delta}^n)$ ćelije e^n_α CW strukture na X s karakterističnim preslikavanjima σ_α.

Simplicijalna homologija

Za Δ-kompleks X neka je $\Delta_n(X)$ slobodna abelova grupa kojoj bazu čine svi otvoreni n simpleksi e^n_α u X. Elemente od $\Delta_n(X)$ zovemo ***n*-lanci** i možemo ih zapisivati kao formalne sume $\sum_\alpha n_\alpha e^n_\alpha$ s koeficijentima $n_\alpha \in \mathbb{Z}$, ili, ekvivalentno, kao $\sum_\alpha n_\alpha \sigma_\alpha$, gdje je $\sigma_\alpha \colon \Delta^n \to X$ karakteristično preslikavanje od e^n_α, i čija je slika zatvorenje od e^n_α.

Rub simpleksa $[v_0, \ldots, v_n]$ sastoji se od svih stranica $[v_0, \ldots, \hat{v}_i, \ldots, v_n]$ (stranica nasuprot v_i). Pokazalo se da je za rub korisnije umjesto sume uzeti alterniranu sumu $\sum_i (-1)^i [v_0, \ldots, \hat{v}_i, \ldots, v_n]$.

$\partial[v_0, v_1] = [v_1] - [v_0]$

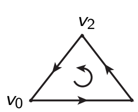

$\partial[v_0, v_1, v_2] = [v_1, v_2] - [v_0, v_2] + [v_0, v_1]$

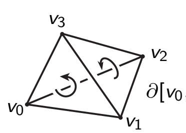

$$\partial[v_0, v_1, v_2, v_3] = [v_1, v_2, v_3] - [v_0, v_2, v_3] + [v_0, v_1, v_3] - [v_0, v_1, v_2]$$

Homomorfizam ruba

Homomorfizam ruba $\partial_n \colon \Delta_n(X) \to \Delta_{n-1}(X)$ zadan je na bazi formulom

$$\partial_n(\sigma_\alpha) := \textstyle\sum_i (-1)^i \sigma_\alpha|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_i,\ldots,v_n]}.$$

Lema 18.1 (osnovno svojstvo homomorfizma ruba)

Kompozicija $\Delta_n(X) \xrightarrow{\partial_n} \Delta_{n-1} \xrightarrow{\partial_{n-1}} \Delta_{n-2}$ *je nul-homomorfizam.*

Dokaz: $\partial_n(\sigma) = \sum_i (-1)^i \sigma|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_i,\ldots,v_n]}$ pa je

$$\partial_{n-1}\partial_n(\sigma) = \sum_{j<i} (-1)^i (-1)^j \sigma|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_j,\ldots,\hat{v}_i,\ldots,v_n]} + \sum_{j>i} (-1)^i (-1)^{j-1} \sigma|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_i,\ldots,\hat{v}_j,\ldots,v_n]}.$$

Zamijenimo li u drugom sumandu $i \leftrightarrow j$, sumandi se pokrate. □

Homologija lančanog kompleksa

Niz abelovih grupa i homomorfizama

$$\mathcal{C} \qquad \cdots \longrightarrow C_{n+1} \xrightarrow{\partial_{n+1}} C_n \xrightarrow{\partial_n} C_{n-1} \longrightarrow \cdots \longrightarrow C_1 \xrightarrow{\partial_1} C_0 \xrightarrow{\partial_0} 0$$

t.d. je $\partial_n \partial_{n+1} = 0$ za sve n naziva se ***lančani kompleks***. Elementi podgrupe $\operatorname{Ker} \partial_n$ nazivaju se ***n*-ciklusi** a elementi podgrupe $\operatorname{Im} \partial_{n+1}$ ***n*-rubovi**, a zbog $\partial_n \partial_{n+1} = 0$ je $\operatorname{Im} \partial_{n+1} \subseteq \operatorname{Ker} \partial_n$. Kvocijentna grupa $H_n := \operatorname{Ker} \partial_n / \operatorname{Im} \partial_{n+1}$ naziva se ***n*-ta homološka grupa** lančanog kompleksa $\mathcal{C}$. Elementi od H_n nazivaju se ***homološke klase***, oznaka $[z]$, $z \in \operatorname{Ker} \partial$, a za dva ciklusa koji pripadaju istoj klasi kaže se da su ***homologni***.

Za Δ-kompleks X, homološke grupe lančanog kompleksa

$$\cdots \longrightarrow \Delta_{n+1}(X) \xrightarrow{\partial_{n+1}} \Delta_n(X) \xrightarrow{\partial_n} \Delta_{n-1}(X) \longrightarrow \cdots \longrightarrow \Delta_1(X) \xrightarrow{\partial_1} \Delta_0(X) \xrightarrow{\partial_0} 0$$

nazivamo ***simplicijalnim homološkim grupama*** od X, oznaka $H^\Delta_n(X)$.

Homologija kružnice i torusa

Kružnica: $X = S^1$ ima Δ-strukturu s jednim vrhom i jednim bridom:

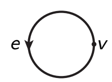

Zato je $\Delta_1(S^1) \cong \mathbb{Z} \cong \Delta_0(S^1)$, a $\Delta_n(S^1) = 0$ za $n \geq 2$, pa je

$$H_n^\Delta(S^1) \cong \begin{cases} \mathbb{Z} & \text{za } n = 0, 1 \\ 0 & \text{za } n \geq 2 \end{cases} \quad \text{jer je } \partial_1 = 0.$$

Torus: $T = S^1 \times S^1$ ima Δ-strukturu s jednim vrhom v, tri brida a, b i c i dva 2-simpleksa A i B.

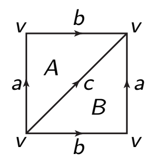

Kao i kod kružnice, $\partial_1 = 0$ pa je $H_0^\Delta(T) \cong \mathbb{Z}$.
Kako je $\partial_2(A) = a+b-c = \partial_2(B)$ i jer je $\{a, b, a+b-c\}$ baza grupe $\Delta_1(T)$, to je $H_1^\Delta(T) \cong \mathbb{Z} \oplus \mathbb{Z}$, i bazu čine klase $[a]$ i $[b]$.
Kako nema 3-simpleksa, to je $H_2^\Delta(T) = \operatorname{Ker} \partial_2 \cong \mathbb{Z}$, generirana s $[A-B]$, jer je $\partial(nA + mB) = (n+m)(a+b-c) = 0 \quad \Leftrightarrow \quad n = -m$.
Dakle,

$$H_n^\Delta(T) \cong \begin{cases} \mathbb{Z} \oplus \mathbb{Z} & \text{za } n = 1 \\ \mathbb{Z} & \text{za } n = 0, 2 \\ 0 & \text{za } n \geq 3 \end{cases}$$

Homologija projektivne ravnine i n-sfere

Projektivna ravnina: $\mathbb{R}P^2$ ima Δ-strukturu s dva vrha v i w, tri brida a, b i c i dva 2-simpleksa A i B.

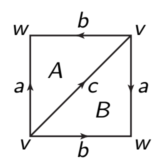

$\operatorname{Im} \partial_1$ je generirana s $w - v$, pa je $H_0^\Delta(\mathbb{R}P^2) \cong \mathbb{Z}$ s jednim od vrhova kao generatorom.
Kako je $\partial_2(A) = -a + b + c$ a $\partial_2(B) = a - b + c$, to je ∂_2 injekcija pa je $H_2^\Delta(\mathbb{R}P^2) = 0$. Nadalje, $\operatorname{Ker} \partial_1 \cong \mathbb{Z} \oplus \mathbb{Z}$ generirana s $a - b$ i c, a $\operatorname{Im} \partial_2$ je podgrupa od $\operatorname{Ker} \partial_1$ reda 2, jer za bazu u $\operatorname{Ker} \partial_1$ možemo uzeti c i $a-b+c$, a za bazu u $\operatorname{Im} \partial_2$ možemo uzeti $a-b+c$ i $2c = (a-b+c)+(-a+b+c) = \partial_2(B)+\partial_2(A)$, pa je $H_1^\Delta(\mathbb{R}P^2) \cong \mathbb{Z}_2$.
Za $n \geq 3$ je $H_n^\Delta(\mathbb{R}P^2) = 0$ jer $\mathbb{R}P^2$ nema n-simpleksa za $n \geq 3$.

n-sfera: S^n dobije Δ-strukturu od dvije kopije Δ^n kojima su rubovi identificirani identitetom. Tada je $\operatorname{Ker} \partial_n \cong \mathbb{Z}$ generirana razlikom tih dvaju n-simpleksa, pa je $H_n^\Delta(S^n) \cong \mathbb{Z}$ generirana klasom te razlike.
$H_m^\Delta(S^n) = 0$ za $m > n$ (nema simpleksa), a nalaženje ostalih grupa je nešto teže (ali ćemo napraviti kasnije).

itd., ali. . .

Na sličan način mogli bismo odrediti homološke grupe i za mnoge druge Δ-komplekse, npr. za plohe, ali računi postaju sve složeniji kako se broj simpleksa povećava. Posebno u višim dimenzijama.
A odmah se postavljaju i sljedeća pitanja:

- Jesu li grupe $H_n^\Delta(X)$ neovisne o Δ-strukturi, tj. ako su dva Δ-kompleksa homeomorfna imaju li oni izomorfne homološke grupe?
- Općenitije, imaju li oni izomorfne homološke grupe i ako su samo homotopski ekvivalentni?

Za odgovor na ta pitanja i razvoj opće teorije, nejelegantnije je napustiti krute simplicijalne strukture i uvesti tzv. singularnu homologiju. Dodatna prednost je da su te grupe definirane za sve topološke prostore. Na kraju treba ipak dokazati da su za Δ-komplekse obje teorije ekvivalentne.

Simplicijalni kompleksi *vs.* Δ-kompleksi

Tradicionalno se simplicijalna homologija definira za ***simplicijalne komplekse***. To su Δ-kompleksi kod kojih je svaki simpleks jedinstveno određen svojim vrhovima. Stoga svaki n-simpleks ima točno $n+1$ *različitih* vrhova i nikoja dva simpleksa nemaju isti skup vrhova.

Ako se u simplicijalnom kompleksu odabere „pogodan" uređaj vrhova, npr. neki dobar uređaj, onda se na tom simplicijalnom kompleksu dobije i struktura Δ-kompleksa.

Obratno, može se pokazati da se svaki Δ-kompleks može subdividirati tako da se dobije simplicijalni kompleks, pa je svaki Δ-kompleks homeomorfan nekom simplicijalnom kompleksu.

Δ-kompleksi imaju tu prednost da su računi s njima jednostavniji. Npr. torus kao simplicijalni kompleks ima najmanje 14 trokutova, 21 brid i 7 vrhova, a za $\mathbb{R}P^2$ treba najmanje 10 trokuta, 15 bridova i 6 vrhova.

Singularna homologija

Singularni n-simpleks u prostoru X je svako preslikavanje $\sigma\colon \Delta^n \to X$. Slobodnu abelovu grupu kojoj bazu čine svi singularni n-simpleksi, označavamo s $C_n(X)$. Njezini elementi, koje zovemo ***(singularnim) n-lancima***, su formalne konačne sume $\sum_i n_i\sigma_i$, $n_i \in \mathbb{Z}$, $\sigma_i\colon \Delta^n \to X$.
Kao i prije, homomorfizam ruba $\partial_n\colon C_n(X) \to C_{n-1}(X)$ definiran je na bazi s $\partial_n(\sigma) := \sum_i (-1)^i \sigma|_{[v_0,\dots,\hat{v}_i,\dots,v_n]}$ (pritom je $[v_0,\dots,\hat{v}_i,\dots,v_n]$ identificiran s Δ^{n-1} kanonskim linearnim homeomorfizmom koji čuva uređaj vrhova, t.d. na $\sigma|_{[v_0,\dots,\hat{v}_i,\dots,v_n]}$ možemo gledati kao na preslikavanje $\Delta^{n-1} \to X$).
Kao u lemi 18.1, pokazuje se da vrijedi $\partial_n \partial_{n+1} = 0$, ili kraće, $\partial^2 = 0$, pa definiramo ***singularne homološke grupe $H_n(X)$*** $:= \operatorname{Ker}\partial_n / \operatorname{Im}\partial_{n+1}$.
Iz definicije je evidentno da su singularne homološke grupe $H_n(X)$ topološke invarijante (za razliku od simplicijalne homologije $H_n^\Delta(X)$).
S druge strane, grupe $C_n(X)$ su tako velike, i za sve n su netrivijalne, da čak nije niti jasno jesu li za konačne Δ-komplekse grupe $H_n(X)$ konačno generirane.

Singularni kompleks $S(X)$

Sljedeća konstrukcija pokazuje kako se singularna homologija, koja izgleda mnogo općenitija od simplicijalne homologije, može shvatiti i kao specijalan slučaj simplicijalne homologije.

Za proizvoljan prostor X definira se ***singularni kompleks*** $S(X)$ kao Δ-kompleks s po jednim n-simpleksom Δ^n_σ za svaki singularni n-simpleks $\sigma\colon \Delta^n \to X$, i to tako da je Δ^n_σ na prirodan (očit) način pričvršćen na $(n-1)$-simplekse od $S(X)$ koji su restrikcije od σ na stranice od Δ^n, tj. na $(n-1)$-simplekse od $\partial\Delta^n$.

Iz definicije je jasno da je $H_n^\Delta(S(X))$ isto što i $H_n(X)$, pa je singularna homologija od X zapravo simplicijalna homologija singularnog kompleksa $S(X)$.

$S(X)$ je Δ-kompleks model za X, i obično je enormno velik.

Pogledaj u [Hatcher] kako se, barem u malim dimenzijama, na singularne cikluse može gledati kao na preslikavanja orijentiranih mnogostrukosti u prostor X.

Singularna homologija i povezanost putevima

Propozicija 19.1

Neka je $X = \bigcup_\alpha X_\alpha$ rastav prostora X na komponente povezanosti putevima. Tada je $H_n(X) \cong \bigoplus_\alpha H_n(X_\alpha)$.

Dokaz: Slike singularnih simpleksa su putevima povezane pa je $C_n(X) = \bigoplus C_n(X_\alpha)$. Homomorfizam ruba ∂_n „poštuje” tu dekompoziciju u direktnu sumu, pa se to prenosi i na $\operatorname{Ker}\partial_n$ i $\operatorname{Im}\partial_{n+1}$, pa onda i na njihov kvocijent $H_n(X)$. □

Propozicija 19.2

Za putevima povezan prostor X je $H_0(X) \cong \mathbb{Z}$.
Općenito je, dakle, $H_0(X)$ direktna suma $\mathbb{Z}$-ova — po jedan za svaku komponentu povezanosti putevima.

H_0 „broji” komponente povezanosti putevima

Dokaz: Kako je $\partial_0 = 0$ to je $H_0(X) = C_0(X)/\operatorname{Im}\partial_1$. Neka je $\varepsilon\colon C_0(X) \to \mathbb{Z}$ homomorfizam definiran s $\varepsilon(\sum_i n_i\sigma_i) := \sum_i n_i$.
Ako je X neprazan onda je ε očito epimorfizam.
Tvrdnja: Ako je X putevima povezan onda je $\operatorname{Ker}\varepsilon = \operatorname{Im}\partial_1$, pa ε inducira izomorfizam $H_0(X) = C_0(X)/\operatorname{Ker}\varepsilon \cong \mathbb{Z}$ (1. tm. o izoφ).

Dokaz tvrdnje: Za svaki singularni 1-simpleks $\sigma\colon \Delta^1 \to X$ je $\varepsilon\partial_1(\sigma) = \varepsilon(\sigma|_{v_1} - \sigma|_{v_0}) = 1 - 1 = 0$, pa je $\operatorname{Im}\partial_1 \subseteq \operatorname{Ker}\varepsilon$.
Obratno, neka je $\varepsilon(\sum_i n_i\sigma_i) = 0$, tj. $\sum_i n_i = 0$.
Simpleksi σ_i su singularni 0-simpleksi, dakle točke u X.
Odaberimo točku $x_0 \in X$ i neka je σ_0 singularni 0-simpleks sa slikom x_0.
Za proizvoljan singularni 0-simpleks σ_i neka je $\tau_i\colon \Delta^1 = [v_0, v_1] \to X$ put od točke x_0 do $\sigma_i(v_0)$. Tada je $\partial\tau_i = \sigma_i - \sigma_0$, pa je

$$\partial(\textstyle\sum_i n_i\tau_i) = \sum_i n_i\sigma_i - (\sum_i n_i)\sigma_0 = \sum_i n_i\sigma_i.$$

To pokazuje da je $\sum_i n_i\sigma_i$ rub, tj. $\operatorname{Ker}\varepsilon \subseteq \operatorname{Im}\partial_1$. □

Homologija točke

Propozicija 19.3

Za jednotočkovni prostor $X = *$ je $H_0(X) \cong \mathbb{Z}$ a $H_n(X) = 0$ za $n > 0$.

Dokaz: Kako je $X = *$ to za svaki n postoji jedinstven singularan n-simpleks $\sigma_n \colon \Delta^n \to X$ — konstantno preslikavanje, i

$$\partial(\sigma_n) = \sum_i (-1)^i \sigma_{n-1} = \begin{cases} 0 & \text{za neparan } n \\ \sigma_{n-1} & \text{za paran } n \neq 0 \end{cases}.$$

Dakle, singularni lančani kompleks za $X = *$ izgleda ovako:

$$\cdots \longrightarrow \mathbb{Z} \xrightarrow{\cong} \mathbb{Z} \xrightarrow{0} \mathbb{Z} \xrightarrow{\cong} \mathbb{Z} \xrightarrow{0} \mathbb{Z} \longrightarrow 0$$

odakle jednostavno slijedi tvrdnja. □

Reducirane homološke grupe

Često je praktičnije raditi s ponešto modificiranom homologijom za koju su homološke grupe točke trivijalne u *svim* dimenzijama, uključujući $n = 0$. To su ***reducirane homološke grupe $\tilde{H}_n(X)$*** definirane kao homološke grupe ***augmentiranog lančanog kompleksa***

$$\cdots \longrightarrow C_2(X) \xrightarrow{\partial_2} C_1(X) \xrightarrow{\partial_1} C_0(X) \xrightarrow{\varepsilon} \mathbb{Z} \longrightarrow 0,$$

gdje je $\varepsilon(\sum_i n_i \sigma_i) := \sum_i n_i$ ***homomorfizam augmentacije*** kao u dokazu propozicije 19.2.

Kako je $\varepsilon\,\partial_1 = 0$ to je $\varepsilon(\operatorname{Im}\partial_1) = 0$, pa ε inducira homomorfizam $\tilde\varepsilon \colon H_0(X) \to \mathbb{Z}$ s jezgrom $\operatorname{Ker}\tilde\varepsilon = \operatorname{Ker}\varepsilon / \operatorname{Ker} q = \operatorname{Ker}\varepsilon / \operatorname{Im}\partial_1 = \tilde{H}_0(X)$.

Stoga je $H_0(X) \cong \tilde{H}_0(X) \oplus \mathbb{Z}$.

Za $n > 0$ je očito $\tilde{H}_n(X) = H_n(X)$.

$$\begin{tikzcd}
 & & 0 \arrow[d] & & \\
 & & \operatorname{Im}\partial_1 \arrow[d, hook] & & 0 \\
\cdots \arrow[r] & C_1 \arrow[r, "\partial_1"] & C_0 \arrow[r, "\varepsilon"] \arrow[d, "q"'] & \mathbb{Z} \arrow[r] \arrow[ur] & 0 \\
 & & H_0 \arrow[ur, "\tilde\varepsilon"'] \arrow[d] & & \\
 & \tilde{H}_0 \arrow[ur] & 0 & & \\
0 \arrow[ur] & & & &
\end{tikzcd}$$

Lančano preslikavanje inducirano neprekidnim preslikavanjem

Za preslikavanje $f \colon X \to Y$ definiraju se inducirani homomorfizmi $f_\# \colon C_n(X) \to C_n(Y)$ t.d. se stavi $f_\#(\sigma) := f\,\sigma \colon \Delta^n \to Y$ i proširi linearno na $C_n(X)$. Za $f_\#$ vrijedi $f_\#\partial = \partial f_\#$ jer je

$$f_\#\partial(\sigma) = f_\#\big(\textstyle\sum_i (-1)^i \sigma|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_i,\ldots,v_n]}\big) = \sum_i (-1)^i f\sigma|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_i,\ldots,v_n]} = \partial f_\#(\sigma),$$

pa imamo komutativan dijagram

$$\begin{tikzcd}
\cdots \arrow[r] & C_{n+1}(X) \arrow[r, "\partial"] \arrow[d, "f_\#"] & C_n(X) \arrow[r, "\partial"] \arrow[d, "f_\#"] & C_{n-1}(X) \arrow[r] \arrow[d, "f_\#"] & \cdots \\
\cdots \arrow[r] & C_{n+1}(Y) \arrow[r, "\partial"] & C_n(Y) \arrow[r, "\partial"] & C_{n-1}(Y) \arrow[r] & \cdots
\end{tikzcd} \qquad (*)$$

tj. homomorfizmi $f_\#$ definiraju ***lančano preslikavanje*** singularnih lančanih kompleksa od X i Y.

Inducirani homomorfizmi — funktorijalnost

Zbog $f_\#\partial = \partial f_\#$, tj. zbog komutativnosti dijagrama $(*)$, $f_\#$ preslikavaju cikluse u cikluse i rubove u rubove, pa $f_\#$ induciraju homomorfizme $f_* \colon H_n(X) \to H_n(Y)$. To su ***homomorfizmi inducirani neprekidnim preslikavanjem*** $f \colon X \to Y$.

Ujedno smo dokazali i sljedeću algebarsku tvrdnju:

Propozicija 20.1

Lančano preslikavanje lančanih kompleksa inducira homomorfizme homoloških grupa tih kompleksa. □

Iz definicije neposredno slijedi funktorijalnost:

- Za kompoziciju $X \xrightarrow{f} Y \xrightarrow{g} Z$ vrijedi $(g\,f)_* = g_* f_*$.
- $(\mathbb{1}_X)_* = \mathbb{1}_{H_n(X)}$

odakle i formalno slijedi topološka invarijantnost singularne homologije.

Homotopska invarijantnost homologije

Prvi važan teorem je

Teorem 20.2

Ako su preslikavanja $f, g\colon X \to Y$ homotopna, onda su inducirani homomorfizmi jednaki, $f_* = g_*\colon H_n(X) \to H_n(Y)$, $n \in \mathbb{N}$.

Zbog funktorijalnosti, odavde odmah slijedi

Korolar 20.3

Ako je $f\colon X \to Y$ homotopska ekvivalencija, onda su inducirani homomorfizmi $f_*\colon H_n(X) \to H_n(Y)$ izomorfizmi za sve $n \in \mathbb{N}$. □

Ostaje dokazati teorem.

Rastav prizme na simplekse

Dokaz teorema: Glavna stvar u dokazu je rastav produkta $\Delta^n \times I$ na $(n+1)$-simplekse. Označimo $\Delta \times \{0\} =: [v_0, \ldots, v_n]$ i $\Delta \times \{1\} =: [w_0, \ldots, w_n]$ kao na slici. Tada je $\Delta \times I$ unija $(n+1)$-simpleksa $[v_0, \ldots, v_i, w_i, \ldots, w_n]$ (za detalje vidi [Hatcher]).

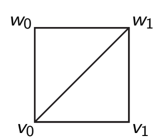

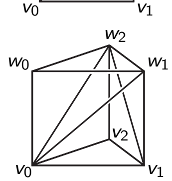

Neka je $F\colon X \times I \to Y$ homotopija od f do g. Definiramo ***operatore prizme*** $P\colon C_n(X) \to C_{n+1}(Y)$ formulom $P(\sigma) := \sum_i (-1)^i F \circ (\sigma \times \mathbb{1}_I)|_{[v_0,\ldots,v_i,w_i,\ldots,w_n]}$.

Naprimjer, za $\sigma = [v_0, v_1, v_2]$ je

$$P(\sigma) = F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,w_0,w_1,w_2]} - F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,v_1,w_1,w_2]} + F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,v_1,v_2,w_2]}$$

Ključno svojstvo operatora prizme

Tvrdnja: $$\partial P = g_\# - f_\# - P\partial \qquad (*)$$

Računamo:

$$\partial P(\sigma) = \sum_{j \le i} (-1)^j (-1)^i F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_j,\ldots,v_i,w_i,\ldots,w_n]} + \sum_{j \ge i} (-1)^{j+1} (-1)^i F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,\ldots,v_i,w_i\ldots,\hat{w}_j,\ldots,w_n]} .$$

Članovi za $i = j \neq 0$ iz prve sume skratit će se s članovima za $i = j \neq n$ iz druge sume (to su članovi u kojima nema ponavljanja indeksa), jer će u prvoj sumi biti ispušten i-ti vrh a u drugoj $(i+1)$-vi vrh.

Za $i = j = 0$ u prvoj sumi ostaje član $F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[\hat{v}_0,w_0,\ldots,w_n]} = g\sigma = g_\#(\sigma)$, a za $i = j = n$ u drugoj ostaje $-F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,\ldots,v_n,\hat{w}_n]} = -f\sigma = -f_\#(\sigma)$.

Članovi sa $i \neq j$ daju upravo $-P\partial(\sigma)$ jer je

$$P\partial(\sigma) = \sum_{i<j} (-1)^i (-1)^j F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,\ldots,v_i,w_i\ldots,\hat{w}_j,\ldots,w_n]} + \sum_{i>j} (-1)^{i-1} (-1)^j F(\sigma \times \mathbb{1})|_{[v_0,\ldots,\hat{v}_j,\ldots,v_i,w_i,\ldots,w_n]} . \checkmark$$

Završetak dokaza

Za proizvoljan ciklus $\alpha \in \operatorname{Ker} \partial_n \subseteq C_n(X)$ je
$g_\#(\alpha) - f_\#(\alpha) = \partial P(\alpha) + P\partial(\alpha) = \partial P(\alpha)$ jer je $\partial\alpha = 0$.
Stoga je $g_\#(\alpha) - f_\#(\alpha)$ rub, pa su $g_\#(\alpha)$ i $f_\#(\alpha)$ homologni, tj. $g_*([\alpha]) = f_*([\alpha])$. □

Homomorfizmi P lančanih kompleksa za koje je $\partial P + P\partial = g_\# - f_\#$ nazivaju se ***lančane homotopije***, pa završetak dokaza prethodnog teorema dokazuje i

Propozicija 20.4

Lančano homotopna preslikavanja lančanih kompleksa induciraju na homologiji iste homomorfizme. □

Inducirani homomorfizmi u reduciranoj homologiji

Lako se vidi da je $\varepsilon f_\# = \varepsilon$, pa neprekidno preslikavanje $f\colon X \to Y$ inducira i lančano preslikavanje augmentiranih lančanih kompleksa

$$\begin{array}{ccccccccc} \cdots \longrightarrow & C_2(X) & \xrightarrow{\partial} & C_1(X) & \xrightarrow{\partial} & C_0(X) & \xrightarrow{\varepsilon} & \mathbb{Z} & \longrightarrow 0 \\ & \downarrow f_\# & & \downarrow f_\# & & \downarrow f_\# & & \downarrow \mathbb{1} & \\ \cdots \longrightarrow & C_2(Y) & \xrightarrow{\partial} & C_1(Y) & \xrightarrow{\partial} & C_0(Y) & \xrightarrow{\varepsilon} & \mathbb{Z} & \longrightarrow 0 \end{array}$$

Ako su $g \simeq f\colon X \to Y$ homotopna preslikavanja, onda za singularni 0-simpleks σ u X vrijedi
$\partial P(\sigma) = F(\sigma\times\mathbb{1})|_{[\hat{v}_0, w_0]} - F(\sigma\times\mathbb{1})|_{[v_0, \hat{w}_0]} = g\sigma - f\sigma = g_\#(\sigma) - f_\#(\sigma)$,
tj. $\partial P = g_\# - f_\#$.
Ako lančanu homotopiju P proširimo s $P = 0\colon \mathbb{Z} \to C_0(Y)$, dobit ćemo lančanu homotopiju augmentiranih lančanih kompleksa, što pokazuje da je i $g_* = f_*\colon \tilde{H}_n(X) \to \tilde{H}_n(Y)$.

Egzaktni nizovi

Za niz grupa i homomorfizama

$$\cdots \longrightarrow A_{n+1} \xrightarrow{\alpha_{n+1}} A_n \xrightarrow{\alpha_n} A_{n-1} \longrightarrow \cdots$$

kažemo da je ***egzaktan*** ako je $\operatorname{Im}\alpha_{n+1} = \operatorname{Ker}\alpha_n$ za sve n.
Inkluzija $\operatorname{Im}\alpha_{n+1} \subseteq \operatorname{Ker}\alpha_n$ znači da je $\alpha_n\alpha_{n+1} = 0$, tj. svaki egzaktan niz je lančani kompleks. S druge strane, $\operatorname{Ker}\alpha_n \subseteq \operatorname{Im}\alpha_{n+1}$ znači da su homološke grupe tog lančanog kompleksa trivijalne.
Dakle, na homološke grupe možemo gledati kao na *mjeru neegzaktnosti* lančanog kompleksa.

- $0 \to A \xrightarrow{\alpha} B$ je egzaktan akko je $\operatorname{Ker}\alpha = 0$, tj. α je monomorfizam;
- $A \xrightarrow{\alpha} B \to 0$ je egzaktan akko je $\operatorname{Im}\alpha = B$, tj. α je epimorfizam;
- $0 \to A \xrightarrow{\alpha} B \to 0$ je egzaktan akko je α izomorfizam;
- $0 \to A \xrightarrow{\alpha} B \xrightarrow{\beta} C \to 0$ je egzaktan akko je α mono, β epi i $\operatorname{Im}\alpha = \operatorname{Ker}\beta$. Tada β inducira izomorfizam $C \cong B/\operatorname{Im}\alpha$, što, uz identifikaciju $A \equiv \operatorname{Im}\alpha$, pišemo $C \cong B/A$.
  Takav se niz naziva ***kratki egzaktni niz***.

Kofibracije i homologija kvocijentnog prostora

Egzaktni nizovi su pravi jezik za izraziti vezu između homologije prostora, potprostora i njihova kvocijenta.

Teorem 21.1

Neka je X prostor a $A \subseteq X$ neprazan zatvoren potprostor koji je okolinski deformacijski retrakt od X. Tada postoji egzaktan niz

$$\cdots \longrightarrow \tilde{H}_n(A) \xrightarrow{i_*} \tilde{H}_n(X) \xrightarrow{j_*} \tilde{H}_n(X/A) \xrightarrow{\partial} \tilde{H}_{n-1}(A) \xrightarrow{i_*} \tilde{H}_{n-1}(X) \longrightarrow \cdots$$
$$\cdots \longrightarrow \tilde{H}_0(X/A) \longrightarrow 0$$

gdje je $i\colon A \hookrightarrow X$ inkluzija a $j\colon X \to X/A$ je kvocijentno preslikavanje.

Homomorfizam ∂ ćemo konstruirati tijekom dokaza, koji je podugačak. Grubo rečeno, element od $\tilde{H}_n(X/A)$ može se reprezentirati lancem α u X čiji je rub $\partial\alpha$ ciklus u A, pa je $\partial\alpha \in \tilde{H}_{n-1}(A)$ njegova homološka klasa.
Par (X, A) gdje je A zatvoren okolinski deformacijski retrakt od X, pa ima svojstvo proširenja homotopije, zvat ćemo ***dobar par*** ili ***kofibracija***.
CW-parovi jesu dobri parovi.

Homološke grupe sfera

Prethodni ćemo teorem moći dokazati istom u § 23, nakon teorema o isijecanju, ali prije negoli ga počnemo dokazivati, evo dvije primjene:

Korolar 21.2 (homološke grupe sfera)

$$\tilde{H}_i(S^n) \cong \begin{cases} \mathbb{Z} & \text{za } i = n \\ 0 & \text{za } i \neq n \end{cases}$$

Dokaz: Za $n > 0$ gledamo par (D^n, S^{n-1}), pa je $D^n/S^{n-1} \cong S^n$.
Kako je D^n kontraktibilan, to je $\tilde{H}_i(D^n) = 0$ za sve i, pa iz egzaktnosti slijedi da su $\tilde{H}_i(S^n) \xrightarrow{\partial} \tilde{H}_{i-1}(S^{n-1})$ izomorfizmi.
Tvrdnja sada slijedi indukcijom počevši od S^0, za koju tvrdnja vrijedi zbog propozicija 19.1 i 19.3. □

Dakle, nereducirane homološke grupe sfera su

$$H_i(S^n) \cong \begin{cases} \mathbb{Z} & \text{za } i = 0, n \\ 0 & \text{za } i \neq 0, n \end{cases} \quad \text{ako je } n \neq 0, \text{ a } H_i(S^0) \cong \begin{cases} \mathbb{Z}\oplus\mathbb{Z} & \text{za } i = 0 \\ 0 & \text{za } i \neq 0 \end{cases}.$$

Brouwerov teorem o fiksnoj točki

Sada kada znamo homološke grupe sfera, možemo dokazati Brouwerov teorem o fiksnoj točki, čiju smo verziju za $n = 2$, koristeći se fundamentalnom grupom, dokazali u § 8.

Korolar 21.3 (Borsuk-Brouwer)

$S^{n-1} = \partial D^n$ nije retrakt od D^n.
Stoga svako neprekidno preslikavanje $f\colon D^n \to D^n$ ima fiksnu točku.

Dokaz: Ako je $r\colon D^n \to \partial D^n$ retrakcija, onda je $r\,i = \mathbb{1}_{\partial D^n}$ gdje je $i\colon \partial D^n \hookrightarrow D^n$ inkluzija. Tada je kompozicija $\tilde{H}_{n-1}(\partial D^n) \xrightarrow{i_*} \tilde{H}_{n-1}(D^n) \xrightarrow{r_*} \tilde{H}_{n-1}(\partial D^n)$ identiteta grupe $\tilde{H}_{n-1}(\partial D^n) \cong \mathbb{Z}$, što ne može biti jer su i_* i r_* nul-homomorfizmi.

Tvrdnja o fiksnoj točki dokazuje se analogno dokazu teorema 8.3 za $n = 2$. □

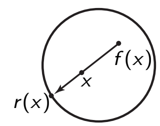

Relativne homološke grupe

Želimo definirati homološke grupe koje „ne uzimaju u obzir” lance u podskupu $A \subseteq X$. Definiramo $C_n(X,A) := C_n(X)/C_n(A)$.
To je grupa ***relativnih n-lanaca***.
Njezine ćemo elemente privremeno označivati $\langle\alpha\rangle$, $\alpha \in C_n(X)$.
Za homomorfizam ruba $\partial\colon C_n(X) \to C_{n-1}(X)$ vrijedi $\partial(C_n(A)) \subseteq C_{n-1}(A)$, pa on inducira ***homomorfizam ruba*** $\partial\colon C_n(X,A) \to C_{n-1}(X,A)$, i opet vrijedi $\partial^2 = 0$, tj. dobivamo lančani kompleks

$$\cdots \longrightarrow C_{n+1}(X,A) \xrightarrow{\partial} C_n(X,A) \xrightarrow{\partial} C_{n-1}(X,A) \longrightarrow \cdots.$$

Homološke grupe tog lančanog kompleksa su ***relativne (singularne) homološke grupe*** para (X,A), oznaka $\boldsymbol{H_n(X,A)}$.

- Elementi od $H_n(X,A)$ reprezentirani su ***relativnim ciklusima*** tj. n-lancima u X kojima je rub $(n-1)$-lanac u A.
- Relativni ciklus $\langle\alpha\rangle \in \operatorname{Ker}\partial_n \subseteq C_n(X,A)$ je ***relativni rub*** ako je $\alpha = \partial\beta + \gamma$ za neki $\beta \in C_{n+1}(X)$ i neki $\gamma \in C_n(A)$.

Još o relativnim lancima i ciklusima

Napomena: Kako se radi o slobodnim abelovim grupama, na $C_n(X,A) = C_n(X)/C_n(A)$ možemo gledati i kao na slobodnu abelovu grupu generiranu singularnim n-simpleksima u X čije slike *nisu* sadržane u A. Mana ovakvog gledanja na relativne n-lance je da to nije kompatibilno s homomorfizmom ruba, tj. rub n-lanca u X koji nije u A može biti $(n-1)$-lanac u A. Zato je ipak bolje na $C_n(X,A)$ gledati kao na kvocijent $C_n(X)/C_n(A)$ nego kao na podgrupu od $C_n(X)$.

Sljedeći cilj je pokazati kako za par (X,A) postoji dugi egzaktni niz

$$\cdots \to H_n(A) \to H_n(X) \to H_n(X,A) \to H_{n-1}(A) \to H_{n-1}(X) \to \cdots$$
$$\cdots \to H_0(X,A) \to 0.$$

Kratki egzaktni niz lančanih kompleksa

To, međutim, spada u (uvod u) homološku algebru.
Naime, za svaki n imamo komutativan dijagram

$$\begin{array}{ccccccccc}
0 & \longrightarrow & C_n(A) & \xrightarrow{i} & C_n(X) & \xrightarrow{j} & C_n(X,A) & \longrightarrow & 0 \\
 & & \downarrow\partial & & \downarrow\partial & & \downarrow\partial & & \\
0 & \longrightarrow & C_{n-1}(A) & \xrightarrow{i} & C_{n-1}(X) & \xrightarrow{j} & C_{n-1}(X,A) & \longrightarrow & 0
\end{array}$$

gdje su i inkluzije a j kvocijentna preslikavanja, pa su reci kratki egzaktni nizovi. i i j induciraju na homologiji homomorfizme

$$H_n(A) \xrightarrow{i_*} H_n(X) \xrightarrow{j_*} H_n(X,A)$$

za koje vrijedi $j_* i_* = 0$, tj. $\operatorname{Im} i_* \subseteq \operatorname{Ker} j_*$. Dakle, treba konstruirati homomorfizam $H_n(X,A) \to H_{n-1}(A)$ i pokazati da je tako dobiven niz grupa i homomorfizama egzaktan.

Algebarski, situacija je sljedeća: imamo kratki egzaktni niz lančanih kompleksa kojemu treba pridružiti dugi egzaktni homološki niz:

Vezni homomorfizam $\partial\colon H_n(\mathcal{C}) \to H_{n-1}(\mathcal{A})$

$$
\begin{tikzcd}
 & \vdots \arrow[d] & \vdots \arrow[d] & \vdots \arrow[d] & \\
0 \arrow[r] & A_{n+1} \arrow[r, "i"] \arrow[d, "\partial"] & B_{n+1} \arrow[r, "j"] \arrow[d, "\partial"] & C_{n+1} \arrow[r] \arrow[d, "\partial"] & 0 \\
0 \arrow[r] & A_n \arrow[r, "i"] \arrow[d, "\partial"] & B_n \arrow[r, "j"] \arrow[d, "\partial"] & C_n \arrow[r] \arrow[d, "\partial"] & 0 \\
0 \arrow[r] & A_{n-1} \arrow[r, "i"] \arrow[d, "\partial"] & B_{n-1} \arrow[r, "j"] \arrow[d, "\partial"] & C_{n-1} \arrow[r] \arrow[d] & 0 \\
0 \arrow[r] & A_{n-2} \arrow[r, "i"] & B_{n-2} & \vdots &
\end{tikzcd}
$$

$b \overset{j}{\mapsto} [c] \mapsto 0$, $\quad b \mapsto \partial b$, $\quad [c] \mapsto 0$, $\quad [a] \overset{i}{\mapsto} \partial b \overset{j}{\mapsto} 0$, $\quad \partial b \mapsto 0$, $\quad [a] \mapsto \partial a \overset{i}{\mapsto} 0$

Neka je $c \in C_n$ ciklus. Kako je j epi, $c = j(b)$ za neki $b \in B_n$. Jer je $j(\partial b) = \partial j(b) = \partial c = 0$, element $\partial b \in B_{n-1}$ leži u $\operatorname{Ker} j = \operatorname{Im} i$, pa, zbog injektivnosti od i, $\exists!\, a \in A_{n-1}$ t.d. je $\partial b = i(a)$. Zbog komutativnosti je $i(\partial a) = \partial i(a) = \partial(\partial b) = 0$, pa je $\partial a \in \operatorname{Ker} i = 0$ jer je i mono, pa je $a \in A_{n-1}$ ciklus. Definiramo $\partial([c]) := [a] \in H_{n-1}(\mathcal{A})$.

Homomorfizam ∂ je dobro definiran: neovisnost o izboru b

- Element a jedinstveno je određen elementom b jer je i monomorfizam.
- Izbor elementa b: Neka je i $b' \in B_n$ t.d. je $j(b') = c$.

$$
\begin{tikzcd}
0 \arrow[r] & A_n \arrow[r, "i"] \arrow[d, "\partial"] & B_n \arrow[r, "j"] \arrow[d, "\partial"] & C_n \arrow[r] \arrow[d, "\partial"] & 0 \\
0 \arrow[r] & A_{n-1} \arrow[r, "i"] & B_{n-1} \arrow[r, "j"] & C_{n-1} \arrow[r] & 0
\end{tikzcd}
$$

$\alpha \mapsto b' - b$, $\quad b', b \overset{j}{\mapsto} c$, $\quad a' = a + \partial\alpha \overset{i}{\mapsto} \partial b'$

Tada je $b' - b \in \operatorname{Ker} j = \operatorname{Im} i$, pa postoji $\alpha \in A_n$ t.d. je $b' - b = i(\alpha)$, tj. $b' = b + i(\alpha)$.
No tada je $a' := a + \partial\alpha \in A_{n-1}$ upravo jedinstven izbor za b' jer je $i(a') = i(a+\partial\alpha) = i(a) + i(\partial\alpha) = \partial b + \partial i(\alpha) = \partial(b + i(\alpha)) = \partial b'$.
Dakle, a i a' su homologni, tj. $[a'] = [a] \in H_{n-1}(\mathcal{A})$. ✓

Homomorfizam ∂ je dobro definiran: neovisnost o izboru c

Izbor elementa c: Neka je $c' = c + \partial\gamma$ za neki $\gamma \in C_{n+1}$.

$$
\begin{tikzcd}
0 \arrow[r] & A_{n+1} \arrow[r, "i"] \arrow[d, "\partial"] & B_{n+1} \arrow[r, "j"] \arrow[d, "\partial"] & C_{n+1} \arrow[r] \arrow[d, "\partial"] & 0 \\
0 \arrow[r] & A_n \arrow[r, "i"] \arrow[d, "\partial"] & B_n \arrow[r, "j"] \arrow[d, "\partial"] & C_n \arrow[r] \arrow[d, "\partial"] & 0 \\
0 \arrow[r] & A_{n-1} \arrow[r, "i"] & B_{n-1} \arrow[r, "j"] & C_{n-1} \arrow[r] & 0
\end{tikzcd}
$$

$\beta \mapsto \gamma$, $\quad b + \partial\beta \overset{j}{\mapsto} c' = c + \partial\gamma$, $\quad b + \partial\beta \mapsto \partial b$, $\quad a \overset{i}{\mapsto} \partial b$

Tada postoji $\beta \in B_{n+1}$ t.d. je $\gamma = j(\beta)$, pa je $c' = c + \partial j(\beta) = c + j(\partial\beta) = j(b + \partial\beta)$, što ne utječe na izbor od a jer je $\partial(b + \partial\beta) = \partial b$.

$\partial\colon H_n(\mathcal{C}) \to H_{n-1}(\mathcal{A})$ je homomorfizam: To slijedi neposredno iz definicije preslikavanja ∂, jer svi učinjeni izbori „poštuju" zbrajanja u odgovarajućim grupama. □

Egzaktnost dugog homološkog niza

Teorem 22.1

Dugi homološki niz

$$\cdots \longrightarrow H_n(\mathcal{A}) \xrightarrow{i_*} H_n(\mathcal{B}) \xrightarrow{j_*} H_n(\mathcal{C}) \xrightarrow{\partial} H_{n-1}(\mathcal{A}) \xrightarrow{i_*} H_{n-1}(\mathcal{B}) \longrightarrow \cdots$$

je egzaktan.

(Pisanim slovima $\mathcal{A}$, $\mathcal{B}$ i $\mathcal{C}$ označili smo lančane komplekse

$$\mathcal{A} \qquad \cdots \to A_{n+1} \xrightarrow{\partial} A_n \xrightarrow{\partial} A_{n-1} \to \cdots,$$

itd.)

Dokaz: Treba dokazati šest inkluzija:

- $\operatorname{Im} i_* \subseteq \operatorname{Ker} j_*$ i $\operatorname{Ker} j_* \subseteq \operatorname{Im} i_*$
- $\operatorname{Im} j_* \subseteq \operatorname{Ker} \partial$ i $\operatorname{Ker} \partial \subseteq \operatorname{Im} j_*$
- $\operatorname{Im} \partial \subseteq \operatorname{Ker} i_*$ i $\operatorname{Ker} i_* \subseteq \operatorname{Im} \partial$.

Prva slijedi iz činjenice da je $j\, i = 0$. Ostale dokažite za vježbu!
Metoda: „natjeravanje po dijagramu" (chasing the diagram).

Dugi egzaktni homološki niz para (X, A)

Vratimo li se topologiji, prethodni teorem daje

Korolar 22.2

Za svaki par (X, A) topoloških prostora, sljedeći je niz egzaktan:

$$\cdots \longrightarrow H_n(A) \xrightarrow{i_*} H_n(X) \xrightarrow{j_*} H_n(X, A) \xrightarrow{\partial} H_{n-1}(A) \xrightarrow{i_*} H_{n-1}(X) \longrightarrow \cdots$$
$$\cdots \longrightarrow H_0(X, A) \longrightarrow 0.$$

Opis homomorfizma $\partial\colon H_n(X, A) \to H_{n-1}(A)$ je jednostavan: ako je $[\alpha] \in H_n(X, A)$ reprezentiran relativnim ciklusom $\langle\alpha\rangle$ onda je $\partial[\alpha]$ homološka klasa ciklusa $\partial\alpha$ u $H_{n-1}(A)$.

Dakle, relativne grupe $H_n(X, A)$ „mjere razliku" između homoloških grupa prostora X i potprostora A.

Specijalno, ako su za sve n grupe $H_n(X, A)$ trivijalne, onda inkluzija $A \hookrightarrow X$ inducira izomorfizme $H_n(X) \cong H_n(A)$ za sve n.

Lako se vidi da, zbog egzaktnosti, vrijedi i obratno.

Dugi egzaktni niz za reduciranu homologiju

Analogan dugi egzaktni niz postoji i za reducirane homološke grupe para (X, A). Treba samo primijeniti prethodnu mašineriju na kratki egzaktan niz augmentiranih lančanih kompleksa, gdje u dimenziji -1 treba uzeti kratki egzaktni niz $0 \to \mathbb{Z} \xrightarrow{\mathbb{1}} \mathbb{Z} \to 0 \to 0$.
Specijalno, ako je $A \neq \emptyset$, onda je $\tilde{H}_n(X, A) = H_n(X, A)$ za sve n.

Primjeri

1. U dugom egzaktnom nizu za reduciranu homologiju para $(D^n, \partial D^n)$, sve su grupe $\tilde{H}_i(D^n)$ trivijalne, pa su $H_i(D^n, \partial D^n) \xrightarrow{\partial} \tilde{H}_{i-1}(S^{n-1})$ izomorfizmi za sve i.

2. Jer je $\tilde{H}_n(*) = 0$ za sve n, za točku $x_0 \in X$, iz dugog egzaktnog niza za reduciranu homologiju para (X, x_0) (točnije, para $(X, \{x_0\})$), dobivamo izomorfizme $H_n(X, x_0) \cong \tilde{H}_n(X)$ za sve n.

Inducirani homomorfizam relativnih grupa

Neprekidno preslikavanje parova $f\colon (X, A) \to (Y, B)$ inducira homomorfizme $f_\#\colon C_n(X, A) \to C_n(Y, B)$, pa onda i homomorfizme $f_*\colon H_n(X, A) \to H_n(Y, B)$.
Vrijedi također

Propozicija 22.3

Ako su preslikavanja $f, g\colon (X, A) \to (Y, B)$ homotopna kao preslikavanja parova, onda je $f_* = g_*\colon H_n(X, A) \to H_n(Y, B)$.

Dokaz: Operator prizme P iz dokaza teorema 20.2 preslikava $C_n(A)$ u $C_{n+1}(B)$, pa inducira relativni operator prizme $P\colon C_n(X, A) \to C_{n+1}(Y, B)$. Prelaskom na kvocijent, i dalje vrijedi $\partial P + P\partial = g_\# - f_\#$, pa su $f_\#$ i $g_\#$ lančano homotopna preslikavanja lančanih kompleksa relativnih singularnih lanaca, pa induciraju iste homomorfizme relativnih homoloških grupa. □

Egzaktan homološki niz trojke

Neka je (X, A, B) ***trojka*** topoloških prostora, tj. $B \subseteq A \subseteq X$. Tada postoji sljedeći dugi ***egzaktni homološki niz trojke:***

$$\cdots \longrightarrow H_n(A, B) \xrightarrow{i_*} H_n(X, B) \xrightarrow{j_*} H_n(X, A) \xrightarrow{\partial} H_{n-1}(A, B) \longrightarrow \cdots$$

gdje su i_* i j_* inducirani odgovarajućim inkluzijama. To je dugi egzaktni niz dobiven iz kratkog egzaktnog niza lančanih kompleksa singularnih lanaca parova

$$0 \longrightarrow C_n(A, B) \longrightarrow C_n(X, B) \longrightarrow C_n(X, A) \longrightarrow 0.$$

Za $B = \{x_0\}$ egzaktan homološki niz trojke (X, A, x_0) je zapravo egzaktan niz za reduciranu homologiju para (X, A).

Isijecanje

Jedno od fundamentalnih svojstava homologije para (X, A), koje nema pravog analogona u homotopiji, je da se podskup koji se nalazi „dovoljno duboko” u A može odstraniti bez utjecaja na homologiju.

Teorem 23.1 (o isijecanju)

Neka su $Z \subseteq A \subseteq X$ potprostori t.d. je $\overline{Z} \subseteq \operatorname{Int} A$. Tada za sve $n \in \mathbb{N}$, inkluzija $(X \setminus Z, A \setminus Z) \hookrightarrow (X, A)$ inducira izomorfizme

$$H_n(X \setminus Z, A \setminus Z) \xrightarrow{\cong} H_n(X, A).$$

Ekvivalentno, ako su $A, B \subseteq X$ potprostori t.d. je $X = \operatorname{Int} A \cup \operatorname{Int} B$, onda inkluzija $(B, A \cap B) \hookrightarrow (X, A)$ inducira izomorfizme $H_n(B, A \cap B) \xrightarrow{\cong} H_n(X, A)$ za sve n.

Za „prijevod” jedne verzije teorema u drugu treba staviti $B := X \setminus Z$ odnosno $Z := X \setminus B$.

Homologija sa „sitnim” lancima

Dokaz teorema o isijecanju je dugačak i sadrži tehniku baricentričkih subdivizija koja omogućuje određivanje homologije pomoću lanaca koji se sastoje od „malih” simpleksa.

Neka je $\mathcal{U} = \{U_\alpha\}$ familija podskupova od X čije nutrine pokrivaju X, i neka je $C_n^{\mathcal{U}}(X)$ podgrupa od $C_n(X)$ koja se sastoji od lanaca $\sum_i n_i \sigma_i$ za koje su slike svakog od singularnih simpleksa σ_i sadržane u nekom članu pokrivača $\mathcal{U}$. Jasno je da homomorfizam ruba $\partial \colon C_n(X) \to C_{n-1}(X)$ preslikava $C_n^{\mathcal{U}}(X)$ u $C_{n-1}^{\mathcal{U}}(X)$, pa grupe $C_n^{\mathcal{U}}(X)$ čine lančani kompleks. Homološke grupe tog lančanog kompleksa označavat ćemo s $H_n^{\mathcal{U}}(X)$. Ključna je

Propozicija 23.2

Inkluzija $\iota \colon C_n^{\mathcal{U}}(X) \hookrightarrow C_n(X)$ je lančana homotopska ekvivalencija, tj. postoji lančano preslikavanje $\rho : C_n(X) \to C_n^{\mathcal{U}}(X)$ t.d. su kompozicije $\iota\rho$ i $\rho\iota$ lančano homotopne identitetama. Stoga ι inducira izomorfizme $H_n^{\mathcal{U}}(X) \cong H_n(X)$ za sve n.

Dokaz nećemo raditi

Dokaz ove propozicije je dugačak, služi se tehnikom baricentričkih subdivizija, i nećemo ga raditi.

Ipak, trebat ćemo nešto iz dokaza:

U dokazu se konstruiraju lančano preslikavanje $\rho \colon C_n(X) \to C_n^{\mathcal{U}}(X)$ i lančana homotopija $D \colon C_n(X) \to C_{n+1}(X)$ t.d. je $\rho\iota = \mathbb{1}$ i $\partial D + D\partial = \mathbb{1} - \iota\rho$. Osim toga, sva preslikavanja ι, ρ i D preslikavaju lance koji leže u nekom U_α ponovno u lance u istom U_α.

Dokaz teorema o isijecanju

Pomoću prethodne propozicije dokazat ćemo teorem 23.1 o isijecanju. Neka je $X = \operatorname{Int} A \cup \operatorname{Int} B$. Za pokrivač $\mathcal{U} := \{A, B\}$ rabit ćemo sugestivnu oznaku $C_n(A + B) := C_n^{\mathcal{U}}(X)$ jer se radi u sumama lanaca u A i lanaca u B. Iz dokaza prethodne propozicije imamo lančano preslikavanje ρ i lančanu homotopiju D za koje vrijedi $\partial D + D\partial = \mathbb{1} - \iota\rho$ i $\rho\iota = \mathbb{1}$. Sva preslikavanja u tim formulama preslikavaju lance u A ponovno u lance u A, pa kada podijelimo s lancima u A, induciraju preslikavanja na kvocijentima za koja također vrijede obje formule. Stoga inkluzija $C_n(A+B)/C_n(A) \hookrightarrow C_n(X)/C_n(A)$ inducira izomorfizam na homologiji. Preslikavanje $C_n(B)/C_n(A \cap B) \to C_n(A + B)/C_n(A)$ inducirano inkluzijom, očito je izomorfizam, jer su obje kvocijentne grupe slobodne abelove grupe generirane singularnim simpleksima u B koji ne leže u A. Kompozicijom dobivamo željeni izomorfizam $H_n(B, A \cap B) \cong H_n(X, A)$ induciran inkluzijom. $\square$

Homologija para i kvocijenta

Neka je (X, A) dobar par, tj. A je deformacijski retrakt neke okoline $V \subseteq X$.
Kako bismo dokazali teorem 21.1 da postoji dugi egzaktni niz

$$\cdots \longrightarrow \tilde{H}_n(A) \xrightarrow{i_*} \tilde{H}_n(X) \xrightarrow{j_*} \tilde{H}_n(X/A) \xrightarrow{\partial} \tilde{H}_{n-1}(A) \xrightarrow{i_*} \tilde{H}_{n-1}(X) \longrightarrow \cdots$$

trebamo u dugom egzaktnom homološkom nizu para (X, A), relativne grupe $H_n(X, A)$ zamijeniti reduciranim grupama $\tilde{H}_n(X/A)$.
U tu svrhu dokažimo sljedeću propoziciju:

Propozicija 23.3

Za dobar par (X, A) kvocijentno preslikavanje $q\colon (X, A) \to (X/A, A/A)$ inducira izomorfizme $q_*\colon H_n(X, A) \to H_n(X/A, A/A) \cong \tilde{H}_n(X/A)$ za sve n.

Dokaz: Neka je $V \subseteq X$ okolina koja se deformacijski retraktira na A.
Imamo sljedeći komutativan dijagram:

Dokaz propozicije

$$\begin{tikzcd}
H_n(X,A) \arrow[r, "\alpha"] \arrow[d, "q_*"] & H_n(X,V) \arrow[d, "q_*"] & H_n(X-A, V-A) \arrow[l, "\varepsilon"'] \arrow[d, "q_*"] \\
H_n(X/A, A/A) \arrow[r, "\beta"] & H_n(X/A, V/A) & H_n(X/A - A/A, V/A - A/A) \arrow[l, "\epsilon"']
\end{tikzcd}$$

Deformacijska retrakcija od V na A daje homotopsku ekvivalenciju parova $(V, A) \simeq (A, A)$, pa je $H_n(V, A) \cong H_n(A, A) = 0$ za sve n.
Zbog toga iz egzaktnog homološkog niza trojke (X, V, A) slijedi da je α izomorfizam.
Deformacijska retrakcija od V na A inducira deformacijsku retrakciju od V/A na A/A, pa na isti način zaključujemo da je i β izomorfizam.

ε i ϵ su izomorfizmi isijecanja.

Desni q_* je izomorfizam jer je induciran restrikcijom kvocijentnog preslikavanja q, a ono je na komplementu od A homeomorfizam.

Da je i lijevi q_* izomorfizam, slijedi sada iz komutativnosti dijagrama. □

Homologija unije dvaju potkompleksa

Evo nekoliko posljedica teorema o isijecanju i prethodne propozicije:

Korolar 23.4

Ako je CW kompleks X unija dvaju potkompleksa A i B, onda inkluzija $(B, A \cap B) \hookrightarrow (X, A)$ inducira izomorfizme $H_n(B, A \cap B) \to H_n(X, A)$.

Dokaz: Kako su CW parovi dobri, možemo, prema prethodnoj propoziciji, prijeći na kvocijente $B/(A \cap B)$ i X/A, koji su, ako $A \cap B \neq \emptyset$, homeomorfni. □

Korolar 23.5

Ako su parovi (X_α, x_α) dobri, onda inkluzije $i_\alpha\colon X_\alpha \to \bigvee_\alpha X_\alpha$ induciraju izomorfizme $\bigoplus_\alpha i_{\alpha*}\colon \bigoplus_\alpha \tilde{H}_n(X_\alpha) \to \tilde{H}_n(\bigvee_\alpha X_\alpha)$ za sve n.

Dokaz slijedi iz prethodne propozicije stavimo li $(X, A) = (\bigsqcup_\alpha X_\alpha, \bigsqcup_\alpha \{x_\alpha\})$ i činjenice da je $\tilde{H}_n(X) \cong H_n(X, \{x\})$. □

Brouwerov teorem o invarijantnosti dimenzije

Sada možemo dokazati i klasični ***teorem o invarijantnosti dimenzije*** koji kaže da za $m \neq n$ prostori $\mathbb{R}^m$ i $\mathbb{R}^n$ nisu homeomorfni.

Teorem 23.6 (Brouwer, ∼ 1910.)

Ako su neprazni otvoreni skupovi $U \subseteq \mathbb{R}^m$ i $V \subseteq \mathbb{R}^n$ homeomorfni, onda je $m = n$.

Dokaz: Zbog isijecanja, za $x \in U$ je $H_k(U, U \setminus \{x\}) \cong H_k(\mathbb{R}^m, \mathbb{R}^m \setminus \{x\})$ (uz $Z := \mathbb{R}^m \setminus U$). Iz dugog egzaktnog niza para $(\mathbb{R}^m, \mathbb{R}^m \setminus \{x\})$ dobivamo $H_k(\mathbb{R}^m, \mathbb{R}^m \setminus \{x\}) \cong \tilde{H}_{k-1}(\mathbb{R}^m \setminus \{x\})$. Kako se $\mathbb{R}^m \setminus \{x\}$ deformacijski retraktira na S^{m-1}, zaključujemo da je $H_k(U, U \setminus \{x\}) \cong \mathbb{Z}$ za $k = m$ a 0 inače. Na isti način zaključujemo da je $H_k(V, V \setminus \{y\}) \cong \mathbb{Z}$ za $k = n$ a 0 inače.

Kako homeomorfizam $h\colon U \xrightarrow{\cong} V$ inducira izomorfizme $H_k(U, U \setminus \{x\}) \xrightarrow{\cong} H_k(V, V \setminus \{h(x)\})$ za sve k, mora biti $m = n$. □

Prirodnost

Dugi egzaktni nizovi koje smo konstruirali imaju još jedno važno svojstvo koje često biva ključno u mnogim razmatranjima.
To je ***prirodnost***. Naprimjer, reći da je dugi egzaktni homološki niz para *prirodan*, znači da za svako neprekidno preslikavanje $f\colon (X,A) \to (Y,B)$ sljedeći dijagram komutira:

$$\begin{array}{ccccccccccc}
\cdots \longrightarrow & H_n(A) & \xrightarrow{i_*} & H_n(X) & \xrightarrow{j_*} & H_n(X,A) & \xrightarrow{\partial} & H_{n-1}(A) & \longrightarrow \cdots \\
& \big\downarrow f_* & & \big\downarrow f_* & & \big\downarrow f_* & & \big\downarrow f_* & \\
\cdots \longrightarrow & H_n(B) & \xrightarrow{i_*} & H_n(Y) & \xrightarrow{j_*} & H_n(Y,B) & \xrightarrow{\partial} & H_{n-1}(B) & \longrightarrow \cdots
\end{array}$$

I ostali dugi egzaktni nizovi koje smo imali (za kvocijent, za reduciranu homologiju i za homologiju trojke) bili su prirodni.

Sve to slijedi iz opće algebarske činjenice da je dugi homološki niz pridružen kratkom egzaktnom nizu lančanih kompleksa, prirodan.

Ekvivalencija simplicijalne i singularne homologije

Kao za singularnu, tako i za simplicijalnu homologiju postoji relativna verzija. Neka je X Δ-kompleks a $A \subseteq X$ potkompleks, tj. A je Δ-kompleks koji je unija nekih simpleksa od X. Relativne grupe $H_n^\Delta(X,A)$ definiraju se na isti način kao i singularne grupe, polazeći od relativnih lanaca $\Delta_n(X,A) := \Delta_n(X)/\Delta_n(A)$.
Istom algebarskom argumentacijom dobiva se dugi egzaktni niz za simplicijalnu homologiju.

Postoji kanonski homomorfizam $H_n^\Delta(X,A) \to H_n(X,A)$ induciran lančanim preslikavanjem $\Delta_n(X,A) \to C_n(X,A)$, koje svakom n-simpleksu od X pridružuje njegovo karakteristično preslikavanje $\sigma\colon \Delta^n \to X$. U slučaju $A = \emptyset$ relativni se slučaj svodi na apsolutni.

Teorem 25.1

Homomorfizmi $H_n^\Delta(X,A) \to H_n(X,A)$ su izomorfizmi za sve n i sve Δ-kompleks parove (X,A).